

ИНВЕНТАР МУЗЕЈСКИХ ПРЕДМЕТА СРПСКОГ ПОРЕКЛА ИЗ РАЗЛИЧИТИХ ИСТОРИЈСКИХ ЗБИРКИ НАЦИОНАЛНОГ МУЗЕЈА БАНАТА У ТЕМИШВАРУ

Национални Музеј Баната је најстарија културна установа у Банату, године 2022. музеј је прославио 150 година постојања. Након издвајања Етнографске и Уметничке секције, од 2006. године у Музеју Баната раде следећа стручна одељења: Историјско, Археолошко, Природњачко и Лабораторија за Реставрацију и Конзервацију.

Предмети српског порекла се у великој већини налазе у збиркама Историјског одељења. У оквиру овог одељења налазе се следеће збирке: Историја, Меморијалистика, Музеј Технике, Нумизматика; њима се додаје и музејска библиотека са подзбиркама старих књига и штампе.

У виду припреме инвентара музејских предмета српског порекла, истраживали смо Историјску збирку, конкретно следеће подзбирке: оружја и војне опреме, историјских текстила, диплома и повеља, старих фотографија, печатњака и штамбиља. Предмети српског порекла нису многобројни, али они сачувани су углавном од посебног значаја за историју Темишвара и банатског подручја. Најбројнији предмети српског порекла идентификовани су у оквиру подзбирке печатњака и штамбиља. У овом случају имамо 120 идентификованих старих печатњака, који потичу са подручја историјског Баната, са садашње територије Румуније и Србије.

Међу посебно вредним предметима српског порекла набрајамо: племићку повељу породице Вуковић од Берегсова, племићку повељу породице Миланковић-Паћански од Вишага, заставу Српског Магистрата у Темишвару, заставу Славено-српске грађанске компаније темишварске, сабљу племићке породице Остојић од Великог и Малог Шемљуга итд.

Кључне речи: музејски предмети српског порекла, оружје и војна опрема, историјски текстили, дипломе и повеље, фотографије, печатњаци и штамбиљи, Историјско одељење, збирка Националног Музеја Баната у Темишвару.

За својих преко 150 година постојања, Национални Музеј Баната у Темишвару је непрекидно богатио своје збирке са особито вредним експонатима за прошлост банатског простора и шире. Неки од ових предмета припадали су, у недавној прошлости, српским личностима, установама или заједницама значајним толико за историју Баната, колико и за историју Срба у опште. Дотични музејски предмети ушли су у музејском инвентару путем

донација, обично преко потомака, или путем откупа из фонда старог Музејског Друштва, односно из каснијег музејског буџета (Марков, 2015: 79).

На иницијативу тадашњег жупана тамишке жупаније, Ормоша Жигмонда, и групе интелектуалаца, 25. јула 1872. године основано је прво научно друштво у Банату (тада Јужна Угарска), под називом Историјско и Археолошко Друштво, које је имало за циљ да се у Темишвару оснује историјско-археолошки музеј. Деценију касније, године 1885. основано је у граду на Бегеју Музејско Историјско и Археолошко Друштво, спајањем старијег Историјског и Археолошког Друштва (насталог 1872. године) са Музејским Друштвом за Историју и Археологију (основаном 1882. године). Године 1888. завршена је изградња Музејске палате², зграда која се од самог почетка показала као премала за смештај свих музејских збирки. Три године касније, 29. августа 1891, музеј је свечано отворен за јавност. Почетком последње деценије XIX века у Музејској палати су се налазиле следеће збирке: археологија и историја, уметничка галерија, библиотека и архивска грађа, којима су придодате и природне науке. Након завршетка Првог светског рата и интеграције банатске територије у састав румунске државе, у контексту промене националне управе у Темишвару и у румунском Банату, 24. децембра 1921. године музеј се одваја од Музејског Историјског и Археолошког Друштва и прелази у власништву општине града Темишвара. У том периоду институција је преименована у Банатски Музеј, а почевши од 31. јануара 1935. године градска управа поново мења назив музејске институције у Музеј Баната. Године 1937. део темишварске Палате културе³ је додељен музеју, али су све збирке пренете тек 1940. године. До 1943. музеј више није био отворен за јавност. Замак Хунијаде је 1947. године пренет у власништво темишварске општине, да служи као седиште Музеја Баната. Радови на рестаурацији замка трајали су дуги низ година, док је нова стална поставка у првом недовршеном облику завршена тек 1964-1965. За време комунистичког режима, темишварска музејска установа носила је назив Регионални Музеј Баната, да би се током 1968. године вратио стари назив Музеј Баната. Почетком 80-их година XX века, назив је поново промењен у Музејски Комплекс Тимиш. Након пада комунистичког режима, у децембру 1989. године, Музеј Баната је започео међународну сарадњу са сличним институцијама са Запада, организовани су различити истраживачки пројекти, археолошка налазишта са међународним учешћем, међународне изложбе организоване у иностранству итд. У овом периоду музеј прелази у власништву Тамишког Жупанијског Савета, а све до 2000. године институција је функционисала са следећим стручним департманима: Историја и Археоло-

---

² Данас седиште Библиотеке Румунске Академије у Темишвару, у улици Епископ Аугустин Паха, бр. 7.

³ Садашња зграда Румунске Државне Опере и Националног Позоришта, у Тргу Опере (Победи) у Темишвару.

логија, Природњачко одељење, Уметничко одељење, Етнографско одељење, Лабораторија за Рестаурацију и Конзервацију и Музеј Банатског Села. Након издвајања Музеја Банатског Села, Етнографске и Уметничке секције, од 2006. године у Музеју Баната раде следећа стручна одељења: Историјско, Археолошко, Природњачко и Лабораторија за Рестаурацију и Конзервацију. Исте године, 2006, Замак Хунијаде улази у фазу рестаурације, радови који се настављају и дан данас, а од марта 2011. године привремене изложбе музеја су организоване у Бастиону Марија Терезија у Темишвару, у старој темишварској тврђави. У пролеће 2016. године, одлуком румунске владе, Музеј Баната у Темишвару проглашен је за музеј националног значаја, а назив му је промењен у Национални Музеј Баната (Марков, 2022: 2-5; Меделец, Тома, 1997; Меделец, Рамнеанцу, 2003).

Што се тиче музејских предмета српског порекла, они се у великој већини налазе у збиркама Историјског одељења. У оквиру овог одељења налазе се следеће збирке: Историја, Меморијалистика, Музеј Технике и Нумизматика; њима се додаје и музејска библиотека са подзбиркама старих књига и штампе.

У виду припреме инвентара музејских предмета српског порекла, истраживали смо Историјску збирку, конкретно следеће подзбирке: оружја и војне опреме, историјских текстила, диплома и повеља, старих фотографија, печатњака и штамбиља. Предмети српског порекла нису многобројни, али они сачувани су углавном од посебног значаја за историју Темишвара и банатског подручја. Најбројнији предмети српског порекла идентификовани су у оквиру подзбирке печатњака и штамбиља. У овом случају имамо 120 идентификованих старих печатњака, који потичу са подручја историјског Баната, са садашње територије Румуније и Србије.

1. *Подзбирка оружја и војне опреме.* Почети оружне подзбирке Националног Музеја Баната у Темишвару блиско су везани са првим годинама постојања темишварског Историјског и Археолошког Друштва, научно удружење основано давне 1872. године. Историјска подзбирка оружја обухвата данас неколико стотина предмета, највећи део колекције потиче из предратног периода, када је оружје стизало најчешће у виду донација, али и путем аквизиција, старатељства, археолошких ископавања и приликом размене предмета, уобичајена пракса првих година музејске делатности. Историјска колекција хладног оружја, обимнија и спектакуларнија од колекције ватреног оружја, обухвата хронолошко раздобље од средњег века па све до Другог светског рата и садржи све врсте оружја: војно, цивилно, парадно, ловачко, вежбовно, декоративно итд (Марков, 2016: 130).

Оружје српског порекла је малобројно, али итекако вредно за прошлост овог подручја. Међу идентификованим предметима напомињемо сабљу пле-

мићке породице Остојић од Великог и Малог Шемљуга⁴ (Марков, 2015: 83-86), шлемове српско-немачке грађанске компаније темишварске (Марков, 2023а: 273-285) и наравно јатаган *белосанац* приписан Ђорђу Петровићу Карађорђу, иако у вези аутентичности овог предмета постоје извесне контроверзе (Марков, 2015: 86-89). У периоду Првог светског рата, у музејском инвентару регистровани су многобројни предмети који су донешени са ратних поља. О овој групи предмета имамо једну лимену чутуру Српске краљевске војске и неколико артиљеријских шрапнела (шрапнели се разликују по величини и приписани су српској војсци у Првом светском рату).

2. *Подзбирка историјских текстила*. Што се тиче самог историјата ове подзбирке, колекција је основана у периоду пре Првог светског рата и убраја данас око 100 музејских предмета, који се деле на следеће категорије: заставе државних и војних институција, заставе занатлијских удружења, заставе цивилних удружења и друштава, заставице и спомен-траке, заставе савремене историје. Највреднији предмети јесу они који потичу из XVIII века и ту напомињемо заставе темишварских магистрата. Исто вредне су и заставе занатлијских удружења или заставе разних темишварских установа из XIX века.

Историјски текстили српског порекла су малобројни али веома вредни за прошлост града Темишвара. У овој колекцији, негде након међуратног периода, регистроване су највредније српске заставе очуване у Темишвару: застава Српског Магистрата у Темишвару из 1782. године (Бугарски, Степанов, 2011: 82-84) и застава Славено-српске грађанске компаније темишварске из 1816. године (Бугарски, Степанов, 2011: 86-91). Ове заставе су до 30-тих година прошлог века чуване у ризници Српске Саборне Цркве у Темишвару. Није нам познато када и у којим су околностима заставе пренете и регистроване у музејском инвентару. Све у свему, до објављивања каталога подзбирке историјских текстила (Киш, 2009), није се знало ништа о судбини двеју застава. У последњим годинама, политиком музејских набавки откупљени су многобројни музејски предмети великог историјског значаја, међу њима и једна погребна заставица Саве II Вуковића од Бересова⁵.

3. *Подзбирка диплома и повеља*. Године 1960, на основу Уредбе Државног Архива у Букурешту број 353/1957, целокупна збирка старих докумената

⁴ Племићка породица српског порекла, родом из Босне. Јован Остојић купио је посед у Великог и Малог Шемљугу 1802. године и добио предикат *од Великог и Малог Шемљуга*. Породица је уврштена у ред мађарског племства, одлуком аустријског цара Леополда II, 1791. године (Јашин, 2023); данас Велики и Мали Шемљуг (Şemlacu Mare и Şemlacu Mic) сеоска су насеља у оквиру града Гатаја (Gătaia), у округу Тимиш (Timiș), Румунија.

⁵ Племићка породица српског порекла; Сава Вуковић рођен је у Мостару у првој половини XVIII века. Сава је купио посед Бересов и добио предикат *од Бересова*. Породица је уврштена у ред мађарског племства, одлуком аустријског цара Леополда II, 1791. године (Јашин, 2023); данас Бересов (Beregsău Mare) сеоско је насеље у оквиру општине Сакалаз (Săcălaz), у округу Тимиш (Timiș), Румунија.

та тадашњег Регионалног Музеја Баната у Темишвару предата је темишварском одсеку Државног Архива Румуније. У оквиру румунског државног архива створен је том приликом архивски фонд „Збирка докумената Музеја Баната“, бр. фонда 117, који обухвата 859 архивских јединица и покрива временски период од 1353. до 1948. године. Што се тиче музејске збирке старих докумената, након 1960. године, темишварски музеј организује нову колекцију, која обухвата данас углавном архивску грађу из XIX века. Међу занимљивијим фондовима истиче се документација везана за Мађарску Револуцију 1848-1849. године (Марков, 2023б: 133, фуснота бр. 1).

Међу малобројним предметима српског порекла, у оквиру ове подбирке напомињемо донацију Франца Бранислава Мирчетића из 1982. године. Темишварски трговац, декоратер излога и активиста српске заједнице у Румунији, Бранислав Мирчетић је поклонио банатском музеју занимљиву личну збирку од 11 предмета, међу којима налазимо и три дипломе (Демиан, Марков, 2017: 107-125). Последњих година музеј је откупио две вредне племићке повеље српског порекла⁶: племићку повељу породице Вуковић од Бергсова из 1790-1791 (Блаж, 2021: 74) и племићку повељу породице Миланковић-Паћански од Вишага⁷ из 1912. године.

4. *Подзбирка старих фотографија.* Иако подзбирка старих фотографија је доста скромна, имајући у виду сличне музејске колекције у Румунији, колекција фотографских клишеа на стаклу је обимна и веома вредна. Обухвата око 1400 клишеа и покрива временско раздобље од друге половине XIX века па до међуратног периода.

За инвентар музејских предмета српског порекла, у овој фази истраживања, прегледали смо једино старе фотографије и то оне мањег формата, док колекцију клишеа на стаклу остављамо за неку будућу прилику. Фотографски клишеи су многобројни и нажалост мали део колекције је до сада скениран дигиталном техником. Иако смо идентификовали неколико клишеа српског порекла, док ова колекција не буде у целини истраживана, нећемо стављати у инвентару предмете из дотичног фонда.

Што се тиче старих фотографија, највећи део предмета српског порекла потиче из већ поменуте донације Бранислава Мирчетића. Темишварски трговац је поменутом приликом поклонио 6 старих фотографија, међу којима се издваја фотографија руководећих чланова „Кола српске омладине у

⁶ Племићка повеља породице Вуковић од Бергсова из 1790-1791 откупљена је 2019. године од темишварске породице Блаж, наследници последњих Вуковићевих потомака; док је племићка повеља породице Миланковић-Паћански од Вишага откупљена 2021. године у Темишвару.

⁷ Племићка породица српског порекла; породица је уврштена у ред племства 1810. године, када је купила посед у Вишагу (Јашин, 2023); данас Вишаг (Visag) сеоско је насеље у оквиру општине Виктор Влад Деламарина (Victor Vlad Delamarina), у округу Тимиш (Timiș), Румунија.

Темишвару“⁴, међуратно омладинско српско друштво на чијем је челу био управо Бранислав Мирчетић (Деминан, Марков, 2017: 107-125). Међу старим фотографијама идентификовали смо и занимљив фотографски рад новобечејског фотографа Кароља Волкмана из 1902. године. Ради се о фотографији која приказује зидине средњовековне цркве у Арачи.

5. *Подзбирка печатњака и штамбиља*. Међу највреднијим подзбиркама темишварског музеја је свакако колекција печатњака, веома значајна за историју градских занатлијских удружења, за прошлост темишварских институција, али поготово за прошлост сеоских насеља са подручја историјског Баната. Подзбирка печатњака основана је као засебна колекција и обухвата данас око 700 музејских предмета, што је међу румунским музејима једна од већих сачуваних колекција таквог профила. Подзбирка обухвата једино печатњаке и штамбиље, док печати у воску или тушу несачињавају неку посебну колекцију, већ су део горе поменутих подзбирки старих докумената. Анализирајући стари инвентар музеја из предратног периода, од самог оснивања музеја па до Првог светског рата, произилази да је највећи део подзбирке печатњака регистрован управо у том раздобљу (Марков, 2023б: 134).

Током нашег истраживања, идентификовали смо све постојеће печатњаке српских насеља са подручја банатске области: на територији Румуније имамо 22 насеља, док су на подручју Србије идентификована чак 37 насеља. Када саберемо сва српска насеља из Румуније и Србије, у темишварској музејској подзбирци постоје данас 120 печатњака, груписаних у 59 градских, општинских и сеоских насеља, сви датовани током 19. века. Имајући у виду територијално-административну ситуацију Баната у 19. веку, идентификовани печатњаци приписани су следећим административним јединицама: Тамишкој жупанији (Угарска, Аустријско Царство), Темишварском округу (Војводство Србија и Тамишки Банат, Аустријско Царство), Тамишкој, Торонталској и Карашкој/Карашсеверинској жупанији (Аустроугарска), Банатској Војној Крајини (Немачко-банатска регимента и Српско-банатска регимента) (Марков, 2023б: 133).

Уместо закључка треба напоменути чињеницу да инвентарска табела, која иде у наставку текста, представља само прву фазу нашег истраживања у области музејских предмета српског порекла из збирки Националног Музеја Баната у Темишвару. Поред наведених подзбирки, музеј чува и вредне експонате у до сада неистраживаним фондовима: колекцију старих књига⁸, колекцију старих карата⁹, колекцију плаката¹⁰ итд (Марков, 2023б: 133-134,

⁸ Фонд старих књига обухвата данас преко 2000 јединица и подељен је у две инвентарске збирке, обе у оквиру Историјског одељења: у музејској библиотеци чувају се 2100 старих књига, док су неколико примерака регистрована у фонду књига историјске збирке.

⁹ Обухвата преко 1400 музејских јединица, највећи део збирке сачињавају карте банатског региона у 19. веку. Постоји велики број карата српских банатских насеља са територије данашње Србије.

¹⁰ Ова збирка још увек није регистрована и користи се надаље као документарни фонд. Садржи

фусноте бр. 2, 6-7). Треба напоменути овде и стари архив музеја, остатак наведене подзбирке старих докумената, елементе визуелног идентитета итд. Све поменуте колекције нису до овог тренутка темељно обрађене и због тога допуну инвентара остављамо за неку будућу прилику.

Када смо већ код музејских предмета српског порекла из збирки Националног Музеја Баната у Темишвару, треба напоменути чињеницу да у турбулентним месецима након завршетка Првог светског рата, када је српска краљевска војска боравила у Темишвар, губи се најалост траг око 200 музејских јединица српског порекла из музејског инвентара. Крајем маја и почетком јуна 1919. године, војна Комисија за реквизиције предвођена официром Алексом Стефановићем, конфискује и преузима из музејског инвентара 186 музејских предмета, окарактерисана као део српског културног наслеђа. Међу заплењеним предметима убраја се и печатњак Српског Магистрата у Темишвару (Марков, 2023б: 137). Поменути предмети нису до овог тренутка идентификовани у фондовима музејских или других културних институција са подручја Републике Србије.

Литература

- Блаж, 2021: А. Blaj, *Vukovics: vremuri trecute, vremuri prezente*. Timișoara: Editura Mirton.
- Бугарски, Степанов, 2011: С. Бугарски, Љ. Степанов, *Срби у Темишвару – Град*. Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Вертан, 2008: М. Vertan, *Colecția de matrice sigilare a Muzeului Banatului*, ediția a II-a adăugită. Timișoara: Editura Marineasa.
- Демиан, Марков, 2017: Н. Демиан, З. Марков, Србин особењак у међуратном Темишвару: Франц Бранислав Мирчетић (1897-1983). Нови Сад: *Темишварски зборник*, 9, 107-125.
- Јашин, 2023: Саша Јашин, *Срби и Аристократија у Румунију*. Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Киш, 2009: Н. M-Kiss, *Textile istorice din colecția Muzeului Banatului Timișoara secolele XVIII-XIX*. Timișoara: Editura Brumar.
- Марков, 2012: Z. Marcov, *Colecția de iatagane a Muzeului Banatului Timișoara*. Cluj-Napoca: *Analele Banatului*, S.N., *Arheologie-Istorie*, XX, 259-284.
- Марков, 2013: Z. Marcov, *Mărturiile ale familiilor nobiliare bănățene. Sabia nobililor Osztoics*. Timișoara: *Oameni, evenimente, tradiții din Banatul de câmpie*, ed. a 7-a, 73-86.
- Марков, 2015: З. Марков, Оружје знаменитих Срба из збирки Музеја Баната у Темишвару. Нови Сад: *Темишварски зборник*, 8, 79-90.

- Марков, 2016: З. Марков, Историјат збирке хладног оружја Народног Музеја Баната у Темишвару. Темишвар: *Књижевни живот. Часопис за књижевност Срба у Румунији*, 1/2016, 130-135.
- Марков, 2022: Z. Marcov, Muzeul Național al Banatului la ceas aniversar – 150 de ani de activitate muzeală – Scurt istoric (1872-2022). Timișoara: *Coloana Infinitului*, anul XXV, nr. 123, 2-5.
- Марков, 2023а: Z. Marcov, Coifurile Gărzii Cetățenești din Timișoara din colecția Muzeului Național al Banatului (prima jumătate a sec. al XIX-lea). Cluj-Napoca: *Analele Banatului*, S.N., *Arheologie-Istorie*, XXXI, 273-285.
- Марков, 2023б: З. Марков, Печатњаци српских насеља са подручја Тамишког Баната у XIX веку. Нави Сад: *Темишварски зборник*, 15, 133-168.
- Марков, Петровић, 2012: Z. Markov, D. Petrović, *Cold Arms*. Vrșac: The City Museum of Vrșac.
- Меделец, Рамнеанцу, 2003: F. Medeleț, V. Rămneanțu, *Muzeul Banatului. File de cronică II (1918-1948)*. Timișoara: Editura Mirton.
- Меделец, Тома, 1997: F. Medeleț, N. Toma, *Muzeul Banatului. File de cronică I (1872-1918)*. Timișoara: Editura Mirton.
- Мурешан, Поповић, 2009: A. Mureșan, I. Popovici, *Sigilii sătești și comunale din comitatul Arad și împrejurimi (secolele XVII-XIX)*. Arad: Editura Gutenberg Univers.

Извори

- Архив Националног Музеја Баната у Темишвару (1920-данас).
- Историјски Архив Националног Музеја Баната у Темишвару (1872-1919): Фонд Историјског и Археолошког Друштва (1872-1885) и Фонд Музејског Историјског и Археолошког Друштва (1885-1919).
- Први записник Националног Музеја Баната у Темишвару – инвентар (Музејског Историјског и Археолошког Друштва (1872-1933).
- Четврти записник Националног Музеја Баната у Темишвару, Историјско-археолошко одељење (1958-2006).
- Четврти записник Националног Музеја Баната у Темишвару, Историјско одељење (2006-данас).

Zoran Markov

INVENTORY OF MUSEUM OBJECTS OF SERBIAN ORIGIN FROM DIFFERENT HISTORICAL COLLECTIONS OF THE NATIONAL MUSEUM OF BANAT IN TIMISOARA

Summary

The National Museum of Banat is the oldest cultural institution in Banat, celebrating 150 years of existence in 2022. After the separation of the Ethnography and Arts departments, since 2006 the following departments have been active within the Museum: History, Archaeology, Natural History and the Restoration and Conservation Laboratory.

Objects of Serbian origin are mostly found in the collections of the History department. Within this department are the following collections: History, Memorials, Museum of Technology and Numismatics; also, the museum library with collections of old books and newspapers.

For the inventory of museum objects of Serbian origin, we researched the History collection, especially the following sub-collections: weapons and military equipment, historical textiles, diplomas and documents, old photographs and old seals. The items of Serbian origin are not numerous, but the preserved ones are important for the history of Timisoara and the Banat area. The most numerous objects of Serbian origin were identified within the sub-collection of old seals. In this case, we have 120 identified seals, originating from the historical Banat area, from the current territory of Romania and Serbia.

Among the particularly valuable items of Serbian origin, we can list: the diploma of the noble family Vuković (Vukovics) of Beregsăul Mare, the diploma of the noble family Milanković-Paćanski (Milankovits-Patyánszky) of Visag, the flag of the Serbian Magistrate in Timisoara, the flag of the Serbian Civil Guard in Timisoara, the saber of the noble family Ostojić (Osztolics) of Şemlacu Mare and Şemlacu Mic, etc.

Keywords: museum objects of Serbian origin, weapons and military equipment, historical textiles, diplomas and documents, old photographs, old seals, History department, the collection of the National Museum of Banat.